

Fekete Csaba

Verssedés, énekeskönyv, kottagrafika

Prózaként tördelt énekvers való-e szertartási használatra és az éneklő gyülekezet kezébe? Felekezeti különbség nélkül találunk példát az igenlésre. A terjedelem csökkentése érdekében sokszor nem tördelik soronként a liturgiában énekelt strófikus alkotásokat. Olcsóbb így az énekeskönyv. Meg aztán a kéziratosság idején sokáig nem volt szokás a versek sorokra tördelése. Mégis, mai világunkban vészes ezekre utalással elhessentenünk a kérdést.

Fekete Csaba református lelkész a Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Nagykönyvtár (Debrecen) tudományos főmunkatársa, a ReZeM elnöke.

Szégyen-e a vers? Zavart értékrendű rendezők, irodalmárok és versmondók a XX. század vége felé prózaként eszményítették a poézist. Jaj, észre ne vegye a hallgató, hogy sor, metszet, lejtés, rím, lüktetés van benne! Meg emelkedettség, amelyre a híreket hadaró riporter, lódító politikus, felolvasó szakember, sőt, a legtöbb tanár beszédében ritka példát találunk manapság. Szabólőrinceskedés a pátosz túlzásai, s a szavalók szenvelgése, mímelt révülése ellen? Úgy hagyjuk jóvá. De sarkában settenkedik a francia forradalom óta riogató árny, az elvesztegetett európai értékek, a nihilista szellemiség nyomora. Reklámozza a tudományos objektivitás, modern látás, liberalizmus stb. cégére. Fogyasztásra tenyésztett tömegembernek költői dikció? Akinek folyvást tudatába ordítazzák a hitelfelvételt, sikerorientáltságot, a hovatovább elvárt másságot, a csodaszereket (mind egyszerűen tökéletes)? Mily természetes, ha a „korszerű” rendező Szenci Molnár 90. zsoltárát úgy motyogtatja egy színésszel, hogy az közben mászkál a lakásban, alákódorog az alagsorba, meggyújtja a gázt, kávéfőz. Mindezek velejárójaként Mózesnek, az istenes embernek óriási szárnyú imádságát hadoválja. Ily nézethez próza illik, költészet soha.

Az énekek prózaszedése nem e zavarodott korban kezdődött. Régi hagyománya van. Csak a fényűző kiadásokban nem kellett takarékoskodniuk a régi-eknek —a papír vagy hártya drágasága miatt— sorokkal meg betűkkel (*abbreviaturae & ligaturae*). Igen, de akkor még a költészet természetes, meg elmaradhatatlan velejárója volt az emberség ünnepélyes és fontos mozzanatainak.

Hol vagyunk már attól, amit Verseghy meg Csokonai korában az iskolázott ember tudott, hogy a kötött formájú, megrímelt, sorokba gyömöszölt gondolat még nem költői alkotás; és lehet költői a kötetlen, folyó beszéd. Puritánjaink tüntetően hangoztatták, hogy nem piperézik, cifrázzák fordításaikat; s el is jutottunk oda, hogy a petőfimajmolók nyomdokán kullogó pósabácsis-szabolcskás igyekezet Szenci Molnár zsoltárait a maga verselgető szintjére akarta degradálni. Csinálmányaik a kiegyezés tájától szakmáiban patakzottak papköltők tollából (alig fértek miattuk a Parnasszuson a Csokonai-félék), és versként tördelve jelentek meg a protestáns folyóiratokban. A vers a nyomdász rangos pró-

bája; s nem volt versszedés a református gyülekezet énekeskönyvében! Ott próza járta. Ma is az járja. Régi hagyománya van.

Hozzáadódott a költészet és liturgia kapcsolatának elévüléséhez az a jó szándékú protestáns téveszme, hogy a gyülekezeti énekeskönyv csak versbe (rigmusba) foglalt bibliai témájú strófikus alkotásokat tartalmazhat, de jó az (a népnek) prózaszedéssel. Jó volt, amíg tudták a dallamokat fejből, meg az énekeket végig. Dallam azért sem kell, mert úgysem tudják olvasni.

Nem ezért keveredik a kérdésbe a kottagrafika.

Azért, mert nem csak verset, dallamot is lehet prózaként szedni. Amennyi egy sorba fér, beleszuszakolva; mindegy, ha új sor első hangja, vagy ha csak egy értelmetlen szótag kerül át a következő sorba. Gyakorta olyankor is ezt a normát követi a kottagrafika, ha ezzel egyetlen sort sem takarít meg.

Az a korábbi dallamszedési hagyomány szintén ismeretlen ma már, hogy a dallamsort nem kell sorkizárással hol csúnyán széthúzni, hol meg pocsékul összezsúfolni. Becézzük ezt érzéketlenségnek vagy nemtörődomségnek, mintegy velejárója egyházi énekes és hangjegyes kiadványoknak. Hozzájárult a tudósok tábora.

Az ének éneklésre való, nem olvasásra szánt műfaj, valójában nem is értékelhető eléneklése nélkül. Dallama nem hagyható el oly természetesen, amint ezt a zenei analabéták, meg a velük egy követ fúvó irodalmárok még ma is tekintik. Torzítás pedig éneket olvasásra szánt szöveggként értelmezniük, nem énekként; s ennek ürügyén nótajelzést, dallamot mellőzniük. Még nem a múlt ez a szemlélet, még nem szólhatunk annak a dicséretes megoldásnak az egyeduralmáról, amely végre jogos helyükre iktatta a dallamokat az RMKT kötetekben, vagy Csokonai verseinek kritikai kiadásában.

Itt is ludas a hazai protestáns énekeskönyvek kiadáspolitikája és eszmeisége. Nem az *ad notam* praxis miatt, hanem azért, mert vannak a gyülekezeti énekeskönyveknek a XX. században is csak szöveget közlő kiadásai; és ismételten fölvetődnek lelkészi javaslatok, amelyek a dallamtalan olcsóságot szorgalmazzák (missziós és pásztorációs álérvekkel). Ezért látszik szükségesnek, hogy erről a kérdésről ne hallgassunk. Miként volt ez hajdanán?

Vessük közbe, hogy ellenpéldák szintén kínálkoznak! A XX. században egyre gyakrabban találunk olyan kiadványokat, amelyek prózai munkák egyes részleteit sorokra tördelve közlik. Ennek ókori gyökerei is vannak, hisz az antik prózának volt numerusa. Az emelkedett megfogalmazás, a magasztos és fontos tárgy természetes velejárója, hogy nyomtatott alakjában ünnepélyes külsőt ölt. Szép könyvet formál. Szép énekeskönyvet ilyen okkal alkothat szerkesztője, és az Úr szépsége tükrözésére illene is megtalálnia a jó megoldást valahogyan a sorok, lapok, lappárok, egységek látványában; az összetartozó és össze nem tartozó részek szöveggépi különválasztásában.

Az Újszövetség idősb Czeglédy Sándor-féle fordítása (Győr 1924) versszédéses bibliai példákat tartalmaz. Az apostoli levelek több helyét nem is igen mondhatjuk másnak, mint himnusznak. Ez magában magyarázhatja a versszédést.

Kelj fel, aki alszol
 És támadj fel a halálból
 És fel fog ragyogni neked a Krisztus! (Ef 5,13)

A Jelenések könyvében szintén joggal tekintjük úgy ma már a részletek egész sorát, mint a korai keresztyén liturgiából való idézetet, így ezek szintén teljes joggal tekinthetők a *sacra poesis* körébe tartozó példának:

Méltó vagy, Urunk és Istenünk,
 Hogy végy dicsőséget, tisztességet és hatalmat,
 Mert te teremtettél minden dolgot,
 S a te akaratom által lettek és teremtettek. (4,11)

Az *Imitatio Christi* Jelenits István-féle fordítása sem talál jobb eszközt a tartalom és a szövegszerkesztés érzékeltetésére, mintsem végig versszerűen sorokra tördelni a korábban csak prózaszövegként megjelent *nagy lelki bölcsesség* mondatait. Például:

Egy szent sem ragadtatott olyan magasra,
 nem részesült akkora megvilágosodásban,
 hogy előbb utóbb kísértést ne szenvedett volna.
 Mert nem méltó az Isten mélységes titkainak
 ismeretére,
 aki Istenért valami zaklattatásban
 meg nem próbáltatott.
 A közeledő vigasztalásnak
 jele szokott lenni a megelőző kísértés.

A strófikus gyülekezeti ének vers is — műformája szerint. *Sacra poesis*. Nem próza, amelyet melleleg vagy esetleg elénekelnek. Ma ezt nem árt nyomatékkal hangoztatnunk, többé immár nem magától értődik. A kérdésünk tehát az, hogy a mai zűrzavarban, elkótyavetyélt értékek emlékei meg tragikus sivárságaink közepette megjelenjen-e ez külsőleg, tehát a sorok és strófák látható alakjában?

Huszár Gál 1560-ban részben versszedéssel közli az első két éneket (a Szent Lélekért való fohászkodást, amelyet liturgikus tanácsai szerint a *graduale* helyén való éneklésre szánt). A kötet többi részében csupán még egy teljes ének található versszedéssel, és kettő sorokra tördelve. Az összes többi ének prózaként van szedve, csupán a strófákat különíti el bekezdés. Olyannyira, hogy többször strófák során át még írásjel sincs a sorok között, és igen ritkán kezdődik egy új sor nagybetűvel.

Az említett első ének kezdőstrófájának szövege az iniciálé miatt nem fér el, ezért kellett prózaként tördelni. A második éneknek a dallam utáni első strófája versszedés, a folytatása prózaszedés. A dallam magában áll, nincs alászedett szöveg. A *Puer natus in Bethlehem* (latinul) és az *In dulci iubilo* (latin-magyar strófák felváltva) versszedéssel van megkülönböztetve. 1574-ben ennyi versszedés sincs sokkal nagyobb terjedelmű, kétrészes graduálkötetében. Ennek első sorban a papír drágasága és a hiányos felszerelés lehetett az oka.

Újfalvi Imre „felismeri és bevallja a verssoronként való tördelés és a hangjegyes közlés szükséges voltát” — döbrent rá Csomasz Tóth Kálmán (a Ráday Gyűjtemény Évkönyve. II. Bp. 1982. 57–73. Vö. ZTT VI. Bp. 1957. 264, 6. pont). Ez nem csak az iskolai kiadványokra tekintettel lett volna mindenkor helyénvaló, hanem a református prédikátorok didaktikus igényéből következően a gyülekezet használatára szánt kiadványokban is.

Prózaszedéssel kapjuk az énekeket a többi korabeli énekeskönyvben is, Huszár Gál nem kivétel. Ilyen például a Szegedi Gergelyé (1569) vagy a Hoffgreff Györgyé (1556). Az egyes kötetekhez szerzett köszöntő (dicsérő) versek azonban mindig versszedéssel találhatók.

Fele részben a versszedést, fele részben a prózaszedés hagyományát folytatta Tótfalusi Kis Miklós. Balassi és Rimai verseit prózaszedéssel, Szenci Molnár zsoltárait ellenben versszedéssel adta ki.

Mindenkor versszedéssel jelentek meg a Biblia mellett kinyomtatott genfi zsoltárok (1612 és 1805 között). És mindenkor prózaszedéssel a gyülekezetnek szánt énekeskönyvben.

A XVIII. században rábukkanunk néhány kivételre.

Egy évszázaddal Tótfalusi után megjelent egy olyan énekeskönyv is, amelyben nem csupán a zsoltárokat, hanem az összes éneket versként tördelték. Ez az 1778-as Kolozsvárt kiadott énekeskönyv, amelynek volt nagyobb (8°) és kisebb formátumú (12°) változata.

Az Öreg Debreceni Énekeskönyv (1723–1816) 4° „graduál” formátumú kiadásában (1736, 1778, végül megkopott betűkkel 1806) a prózaszerűen szedett zsoltárszövegek sorában néhányat versként tördeltek. Ezek a rövidsoros strófaszerkezetűek közül valók (26., 38., 47., 81., 97., 99., 107. zsoltár), amelyeknek két-két sorát egybe foglalva, mintegy kéthasábosan, de versszedéssel nyomtatták. Ha a többit nem, legalább ennyit.

Igazodik ehhez a megoldáshoz a takarékos dallamszedés is. Bárha nem mutatja mindenben a strófa szerkezetét, mert két rövid dallam- és szövegsort is szednek egy sorba, de ezeket jól elkülönítik, és nem folytatják a következő dallamsorral, nem használják ki az üresen maradt kottavonalakat a sor végén. A zsoltárok dallamát soha nem prózaszerűen szedik.

Jellegetes az is, hogy a tükör szélességével egyező a kottavonalazás, és az, hogy a sorokat nem zárják ki (tehát sehol nem igyekeznek széthúzni egyforma hosszúságúra). Az első strófa szövege a dallamok alatt itt sincs még szótagokra bontva, hanem igyekeznek fölé szedni a megfelelő dallamhangot. Az első strófában nem hagyják el a kottába épített iniciálét (ez még a XIX. században is megszokott volt). A zsoltároktól eltérően a többi ének (parafrázis, kanció, alkalmi ének) szedésében a dallam prózaszedéses megoldása is sűrűn előfordul.

5. Bűnön, poklon és halálon,
 Bírodalmad vagyón,
 Az Élet és Kegyelem
 Tsak te Kezedben vagyón; Irgal:
 6. Kérünk téged' azért mostan,
 Tekints reánk menyből,
 Kik hozzád esedezünk,
 És segítségét várunk,
 Irgalmazz mi-nékünk.

CXVIII. *Más s:*

El-támadt a' mi Életünk:
 E' Szent Napon-is áldanunk,
 Vigan méltó énekelnünk,
 Az Angyalokkal imádnunk,
 UR KRISTUST ditsérnünk, /:
 Mint URunkat féltünk:
 Kit ditsér fényes Nap, Hóld, és égi
 Seregek. A' Mennyei Szentek.

2. A' földben minden gyökerek,
 Fáknek bimbói terjednek,

Me-

Mezők meg-zöldülnek:
 Égi madarak zengenek,
 Fákon vigan énekelnek:
 Szárnyakon repdesnek;
 Minden füvek illatozván gyönyör-
 ködtetnek,
 Ditséretre intnek.
 3 Fel-támadt mert ő igazán,
 A' gyalá jelenté nyilván
 Koporsónak jobbján.
 Tanítványival vígadván
 Meg-jelelt Galileában,
 Pétert vígaítalván:
 Örvendezz, ha vóltál gyakran bűnért
 sírásban, Alázatóságban.
 4. Ditséret a' Nagy ISTENnek,
 Életeret Ki nyert Népének,
 A' bűnös embernek:
 Réveltetvén az egeknek
 Minden lakó-helyeinek
 Gyönyörűségével:
 Jóvaival látogatván gazdagította;
 Térését kívánta.

N n 4

CXIX.

1. ábra. Egy lappár a református énekeskönyv 1774-es erdélyi revíziója nyomán meg-
 jelent énekeskönyv későbbi változatlan lenyomatából (Koloszvár, 1796). A dallam
 alatt az első strófa szövege nincs szótagokra bontva. A dallamsor sincs a tükör széles-
 ségében széthúzva. — Közönséges Isteni Tiszteletre Rendeltetett Énekes Könyv
 Melly A' Régi Impressumból 's más kegyes Könyvekből ki-válogatott Lelki
 Énekeket és a' Sz. Dávid CL. 'Soltárit, foglalja magában. Mostan E' rendbe sze-
 detvén, közönséges haszonra ki-botsáttatott másodszer. Kolosvárat, 1796-dik
 Esztendőben.

2. ábra (a következő lapon). Kiszántói Pethe Ferenc kiadása (Utrecht, 1794) vala-
 mennyi zsoltár fölé odaszedte a dallamot. A magyar református énekeskönyvkiadás
 történetében ez egyedi péld. A kisformátumú kiadás (16°) pontossága és igényessége
 vetekszik a Tótfalusi Kis Miklósoval. — Szent David Kiralynak és Profetanak
 Szaz Ötven Soltari. A' Frantziai Nótáknak és Verseknek módjokra, Magyar
 Versekre fordítottak és rendeltettek Szentzi Molnar Albert által. Mellyeket e'
 Formában ki nyomtattatott Pethe Ferentz. Ultrajectomban, MDCCXCIV.

140 LXI. SOLTAR.

Mert én szívem nagy inségbő,
Mellze földről
Kialtja Fentegedet.
2. Végy-fel engemet kő-fzálra,
Magasságra,
Hol' bátorfágom légyen:
Mert te vagy én erős tornyom,
Vigasságom,
En ellentégem' ellen!
3. Te hajlékodban lakádom'
En kívánom
Es óhajtom szüntelen:
Szárnyaidnak árnyékában,
Kivánczván
Vagyok jó reményfégyben.
4. Mert meg-hallgatfz kéréfemben
Oh UR Isten!
Nyújtván kegyeffégyedet:
Öröktégyeket meg-adod
Es meg-áldod,
A' kik félik Nevedet.
5. Naphoz napok adásának
A' Királynak,
Nagy fok nemzettégyekre,
Sokátfiad ézfzendeit,
Nyújtsd életét
Végheterlen időkre.
6. Orfzaga érjen fok időt
Isten' előtt;

Szép

LXII. SOLTAR.

141

Szép tfendes békefégyben:
Igfállágyodnak hívfégye
Elő-végye
Es örízze kegyefcn.
7. Es ofztán vígan éneklek
Szent Nevednek,
Mostan és mind örökké:
Es a' melly fogadát tettem,
Meg-fizetem
Naponként ő-nékie.

L X I I. S O L T A R.

Panaftza Dávidnak a'Sau' (zolgai) ellen!

A Z én lelkef szép tfendefcn
Nyugszik tfák az UR Istenben:
Mert tfák ő az en idveffégyem:
O nékem erős kő-váram,
Meg-tartóm és én óltalmam,
Minden gonofztól meg-ment engem.
2. Mig' infelkedtek enyire
Az ártatlan hí emberre?
Im' meg-jövendőfóm tinféktek,
Fogy mint a' régi romlott fal,
A' melly már düfő-félben áll,
Mind le-rohantok, és el-vefztek.

3. A-

Hosszúsoros énekek dallama nem is férne el kisebb formátumú énekeskönyv egyetlen sorában (például: *Szent Dávid próféta éneklő könyvének huszonharmad részében* ... — általában a 15–19 szótagos sorból építkező strófák). Ennek nyomán tehát folytatják a kezdőstrófa dallamsorát, ameddig fér a sorban. Így ezeknek az istenes énekeknek a dallamszedése is prózaszerű; közöttük az antifónákból lett adiutoriumoké, az invokációk dallamáé. Versszedésre csak elvértve bukkanunk. Ilyen például ez az ének:

Adjunk hálát az URnak, mert érdemli,
Mert minden gazdagságát velünk közli
2. És, mint bőv irgalmú kegyelmes Atya,
Fijait testben lélekben meg-áldja.
3. Énekeljünk ennek edgy akarattal:
Ditsőség Atya ISTEN! Szent Fijaddal. stb.

A megemlített néhány sajátosság egyaránt jellemzi a debreceni, kolozsvári, lőcsei énekeskönyvek sorát, de néhány kivétellel találkozunk. A gyülekezeti énekeskönyvek sűrűn ismétlődő és egymást másoló kiadásainak nagy hagyománya miatt sajnálattal kell ugyan belátnunk, de valamelyes részben megérthetjük, ha a XIX. században is ez a gyakorlat folytatódik. Ennek utánérzése vagy alapul vétele látható a napjainkban megjelenő énekeskönyvekben is. Annak azonban nem találjuk sehol jeleit, hogy ez értő és tudatos döntés lett volna.

Tekintésétől a föld megrémül,
És az ő haragjától megrendül;
Reszketvén, a nagy hegyek füstölögnek,
Hogyha az Úrtól ők megillettetnek.

7. Az Úrnak dicséretet éneklek,
Valamig én e világon élek;
Az Úr Istent én egész életemben
Dicsérem és áldom szép éneklésben;
De viszontag azt kérem ő tőle,
Hogy éneklésem jó kedvvel vége;
Én akkor teljes szívemből örvelek,
Szép énekeket mondván szent nevének.

CV. ZSOLTÁR.

Ad - ja - tok há - lát az Is - ten - nek!
I - mád - koz - za - tok szent ne - vé - nek;
Hir - des - sé - tek dí - csé - re - tét
És min - den jó - té - te - mé - nyét. :/
Be - szél - jé - tek a nép e - lőtt
Nagy csu - dá - it, me - lye - ket tett.

2. Neki vígan énekeljétek,
Csuda-dolgait dicsérlétek;
Magasztaljátok szent nevét, :/
Kik szívből félték őtet;
Őrüljön azoknak szívek,
Kik az Úrról elmélkednek.
3. Keressétek e kegyes Urat,
És annak színét és hatalmát;
Meggondoljátok dolgait, :/
Ne felejtsetek csudáit;
Ítéleit hirdessétek,
Amelyek ő tőle jöttek.

CVI. ZSOLTÁR.

Az U - rat áld - já - tok, mert jó,
Ir - gal - ma ö - rök - ké - va - ló.
Vaj - jon ki - cso - da mond - hat - ná ki
Az ő nagy e - rős ha - tal - mát?
Sok és nagy az ő dí - csé - re - ti,
Mely - nek ki tud - hat - ná szá - mát?

3. ábra. Versszedéses az 1921-es (Baltazár-féle) református énekeskönyv előfutára. A páros ütemekbe foglalt zsoltárdallamokat már nem felütéseként értelmezték, amint az történt 1877-től. A dallamot a lap teljes szélességére széthúzzák, ez már szakítás a korábbi gyakorlattal. A dallam alatt szótagokra bontják az első strofa szövegét. — Énekeskönyv a Magyarországi Református Egyház híveinek használatára. Az Egyetemes Konvent által elrendelt második próbakiadás. Debrecen, 1916.

4. ábra (a következő lapon). Dallamtalan, prózaszedéssel készült lappár a Kováts Lajos szerkesztette Hallelujah! egyik kiadásából. Számos utánnomása jelent meg. 1944-es kiadásának reprintje (dallammal) Nyugat-Európában ismételtelen megjelent és eljutott Magyarországra az ötvenes-kilencvenes években; a Bethánia-Szövetség ma is ezt a kiadványt tekinti énekeskönyveként. Ilyen, csak szöveget tartalmazó kivonatos és dallamtalan (konfirmációs) énekeskönyv kiadását szorgalmazták egyes lelkészek a hatvanas-nyolcvanas években. Az ilyen szemléletűek az 1948-as énekeskönyv koncepcióját mereven elleneztek. — Hallelujah! Evangéliumi énekek gyűjteménye. [1930 körüli magyarországi vagy erdélyi kiadás reprintje, valószínűleg Svájcban készült.]

kül, Remenysegem meghül, Uram, ha nem tápláod.

4. Ha pedig tovább is Ez öldöklő tövis Sebhet akaratódból: Vigasztald szívemet, En nádszáll-hitemet Erősítsd jövő-tödből. Ha holtig is érzem Ostorodat, vészem Jó szívvel, mint Atyámtól.

5. Csak Jóbnak türe-sét, Ábrahámnak hitét Oltasd az én szívembe! En reménységemet S erőtlenségemet S fogadd szent kegyelmedbe! Ellen-ed ne vétekek, Csak Te-neked éjtek, Bízam Igé-retedbe!

372 *Munkára fel,* munkára fel! Kinézné téltlenül az ara-tást, Míg mind körülte leng a dús kalász, Es sorba szól az Úr szolgál-hoz: „Menj és dolgozz, Menj és dolgozz!”

2. Munkára fel, mun-kára fel! El gyáva két-ség, hitvány rélelem! Szolgálhat itt bármely erőtelten, A legkisebb is legnagyobb lehet. Az Úr veled, az Úr veled!

3. Munkára fel, mun-kára fel! Nyugtot ne várj, amíg nem alkonyúl, Utadra esti árny míg nem borúl S a tűnő fény-nyel nem hangzik feléd: Szolgám elég, Szolgám elég!

4. Munkára fel, mun-kára fel! Munkád gyö-nyör, dicső jutalmat ad; Boldog, ki mindhalál-ig hív marad, MI mély öröm és béke várja őt Az Úr előtt, Az Úr előtt.

373 *Az ádv, mit* *Krisztus Jézus* ad, Örök, teljes, szabad. E szent örökséget, szí-
vem, Fogadd el teljesen!

2. Bizzál az Úr szavá-ba' hűn, Mert kételkedni bűn. Az Isten többet adni kész, Mint hinné ember-ész.

3. Az Ige tisztán hir-deti — S az Úr hű, higj nek! — Hogy tel-jes váltságot hozott Megváltó Krisztusod!

4. Váltság-halála, éle-te, Szentelke, ihlete Mű-vét mind benned végezi, Míg Jébus nem viszi.

5. Úr Jézus, szívem itt

hozom, Te néked áldo-zom; Benned teljes szív-ből hiszek, Rólad vallást teszek!

374 *Most nyugosz-* *nak az erdők,* Ember, állat és mezők, Mind e világ pihen. De nékem nincs nyugalmam, Míg hálakat nem adtam Te néked, én jó Istenem.

2. Reám borúl az éjjel, De biztatnak reményvel Ott fent a csillagok, Hogy engem is a menny-be Felvesz az Úr kegyel-me, Ha a földöt megvál-hatok,

3. A test nyugalmat áhít, Leveti ő ruhát, Ha-landóság jelt. De Jézu-som az égb'e' Oltóztat dicsőségbe, Ha végörám elközzelt.

4. Álom jó már sze-memre, Ki vigyáz éle-temre, Ha most elszuny-nyadok? Izráel őrizője Lesz házamnak védője, Nem érhetnek károk, bajok.

5. Jézus, te légy oltal-mam, Nálad lesz jó ju-talmam Hű szárnyaid alatt. Uram, csak te vi-

gyázz rám, Akkor ném árt a Sátán: S testem, lelkem békén marad.

6. Ti is, távol s közel-en, Akik szerettek en-gem, Békén phenjetek! A sötét éjszakába' Az Úr világossága Örködjék hűn fölöttetek!

375 *Végig megálld a* *nagy tusát,* Erőt Urad, a Krisztus ad. Nyerd el, nekem mit fél-retett: A koronát, az éle-tet!

2. A céla fuss, hogy mennybe juss; Ott vár reád az égi juss. Az út oda bizton vezél, Krisz-tus az út, Krisztus a cél.

3. Ne csüggedsz, Ó befédez, Ó enned ad, Őlebe vesz. Ha gondodat mind ráveted, Krisztus lesz majd az életed.

4. Bizzál, ne féj, a Krisztus éli! Ó hűn szer-et, Ó megsegél; Csak higj s Urad és Mestered Lesz mindenekben min-dened.

376 *Oh miként fo-* *gadjalak,* Míg Megváltója, Méltókép mint áldjalak, Lelkem

— 158 —

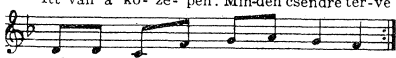
— 157 —

264

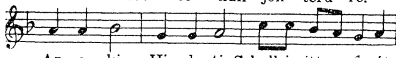
165.

1. Itt van Is-ten köz-tünk; Jer-tek őt i- mád-ni,
Itt van a kö- zé- pen: Min-den csendre tér-ve

Hó- do- lat- tal e- lé áll- ni,
Ő e- lőt- te hull- jon térd- re.

Az, a- ki Hir-de-ti S hall-ja itt az I-gét:

Ad- ja né- ki szí- vét!

2. Itt van Isten köztünk: Ó, kit éjjel-nappal Angyalsereg áld s magasztal. /: Szent, szent, szent az Isten! Néki énekelnek A mennyei fényes lelkek. Halld, Urunk, Szózatunk, Ha mi, semmisségek Áldozunk Tenéked!

3. Csodálatos Felség, Hadd dicsérlek Téged: Hadd szolgáljon lelkem Néked! /: Angyaloknak módján Színed előtt állván Bárcsak mindig orcád látám! Add nékem Mindenben Te kedvedben járnom, Istenem, Királyom!

4. Általjárj St te mindent; Mint ragyogni enged Életadó, áldott Lelked! /: Rám a kis virág is Magától kibomlik, Rá ha csöndes fényed omlik: Hagyj Uram, Vidáman Fényességéd látnom S országod munkálnom!

265

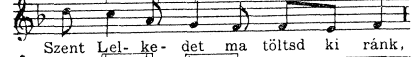
5. Egyszerűvé formálj Belső, lelkiképen, Békességben, csöndességben. /: Tisztogasd meg szívem: Tisztaságot lássam Lélekben is igazságban. Szívemmel Mindig fel- Szállhassak sasszárnyon: Csak Te légy világom!

6. Jőjj és lakozz bennem: Hadd legyen már itt lenn Templomodda szívem-lelkem! /: Mindig közelélvő: Jelentsd Magad nékem, Ne lakhasson más e szívben; Már itt lenn Mindenben Csakis Téged lásson, Leborulva áldjon! Tersteegen Gellert, 1697—1769.

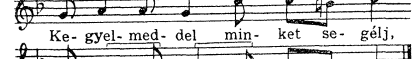
166.

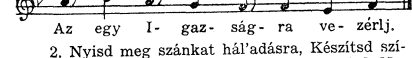
1. U- runk Jé- zus, for- dulj hoz- zánk,

Szent Lel- ke- det ma töltsd ki ránk,

Ke- gyel- med- del min- ket se- gélj,

Az egy I- gaz- ság- ra ve- zérlj.

2. Nyisd meg szánkat hál'adásra, Készítsd szívünk buzgóságra, Hitünk s értelmünk neveljed, Ne ved velünk ismertessed.

3. Miglen éneklünk mennyégben: Szent, szent, szent az erős Isten, Es színről-színre láthatunk, A fényességben vigadunk.

4. Dicsőség Atya Istennek, Fiúnak és Szentléleknek: A dicső Szentháromságnak Mindenek áldást mondjanak!

Névtelen szerző, 1648.

5. ábra (az előző lapon). Jellemző kottaszedés 1948-ból. Dombay Hugó kottagrafikája. A többivel azonos szélességűre széthúzott kottasor gyakorlata azóta is általános. Majdnem évente jelent meg a lenyomata, több nagyságban, ugyanaz a változatlan szedés és kottagraфика. A kapcsokkal egybefoglalt „triolás” ritmusjelölést Csomasz Tóth Kálmán Hasper hatására alkalmazta. — Énekeskönyv magyar reformátusok használatára. Próbakiadás. Bp. 1948. Debrecen város és a Tiszántúli református egyházkerület könyvnyomda-vállalata.

265.

2. AZ ÚRRA bizzad dolgod: Könnyebből a teher; /: Ezer baj közt is boldog, Aki nem csügged el. Minek a gond, a bánat? Mit gyötöröd lelkedet? Az Isten kérjed, várjad, S megnyered ügyedet.

3. A TE irgalmasságod Van rajtam, istenem, /: Te jól tudod, jól látod, Hogy mi használ nekem. Sor-somat úgy intézed, Amint te akarod; Bölcs a te végezé-sed, Há áld, ha sujt karod.

4. ÚTAD van számtalan sok, Uram, és eszközöd; /: Reánk is szent áldásod Bősséggel ontózod. Művednek akadály, Szűnetje nincs soha; Úgy tessz, amint kívánja Gyermekeid java.

3/12

2. Erőnk magában mit sem ér, Mi csakhamar eles-nénk; /: De küzd értünk a hős vezér, Kit Isten rendelt mellénk. Kérdezed: ki az? Jézus Krisztus az, Isten szent Fia, Az ég és föld Ura, Ő a mi diadalmunk.

3. E világ minden öröge Ha elnyelni akarna, /: Minket meg nem rémítene, Mirajtunk nincs hatalma. E világ ura Gyűlön bosszúra: Nincs ereje már, Reá ítélet vár: Az Ige porba dönti.

4. Az Ige kőszájként megáll, Megszégyenül, ki bántja; /: Velünk az Úr táborba száll, Szent Lelkét ránk bocsátja. Kínestet, éleket, Hitvest, gyermekét Mind elvehetik, Mit ér ez ő nekik? Miénk a menny örökre.

Luther Márton, 1483–1546.

2. Ha bűnünk szerint kezdünk mi fizetni, Ítéletedet nem állhatja senki, Mint e világnak első veszedelmi Nékünk megjelent.

4/1

6. ábra. Némileg újratordelve jelent meg később az 1964-ben véglegessé nyilvánított próbaénekeskönyv, szintén Dombay Hugó kottagrafikájával, aki sok helyen a rövid sorok széthúzása helyett középre zárta a strofa rövid végső sorát. Ezzel enyhítette a tördelés korábbi csúnyaságát. A szapphikumok miatt ezt jó ötletnek tekinthetjük, noha a felütéses dallamok következtében a szöveg megszakítása nem mindenütt szerencsés. — Énekeskönyv magyar reformátusok használatára. Bp. 1994. Kiadja a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója.

A prózaként szedett énekszövegek átlagosnál jobb megoldása sem számol azzal, hogy ha már a takarékoság így diktálja, akkor lehetne és kellene gondolnia a tipográfus-szerkesztőnek a sorok jól látható elválasztására. A szokásosnál nagyobb spáciumot volna szükséges tenni minden sor végén. Az ilyen megoldás eltér a szövegtől egyenes szűrkeségére törekvő szokványos tipográfiai esztétikától. Ámde ha a hasznosság jegyében lemondunk a versszedésről, akkor egyetlen érv volna bármilyen esztétikai igény hangoztatása. Még inkább kínálkozik az a megoldás, hogy a nagyobb spácium közepén vagy / vagy | jelölje a sor végét. Ez egyértelmű, jól látható, és nem olyan kiáltó mégsem, mintha • vagy ■ tagolná a strofát sorokra. Van is sok példa nyugati énekeskönyvekben a feltűnő vessző alkalmazására.

Kis számban vannak olyan énekeink is —leginkább kétsoros és háromsoros szerkezetűek—, amelyeknél a prózaszedéssel egyetlen sort sem takarít meg a nyomdász és a szerkesztő. Ezeket könnyű volna, illenék is versként tördelniük. Hogyan történhet, hogy ilyesmire nem gondol sem az énekeskönyv kiadója, sem tipográfusa, sem szerkesztője?

Panaszlok nagy ínségemben, Lelkem mégsem találhat Semmiben nyugodalmat.

3. Szemeimet nyitva tartod, ∴: Aludni éjjel sem hagyod; Erőmben úgy elfogyék, Hogy egy szót sem szólhaték; Gondolám a régi időt ∴: És forgatám szemem előtt Az elmúlt esztendőket, Hányám és vetém őket.

4. Óh erős és kegyes Isten! ∴: Szent vagy cselekedetidben; És sehol senki nincs Hozzád hasonló Isten; Csudálatos a te dolgod, ∴: Amint gyakran megmutatod: Minden népek jól látják Hatalmadnak nagy voltát.

LXXVIII. ZSOLTÁR

Dall. XC zs. Te benned bízunk eleitől fogva.

1. Hallgass én népem az én törvényemre, Füledet hajtsd az én beszédemre, Amelyek az én szájból származnak, Hogy jól megérthesd mivoltát azoknak; Mert én neked oly dolgot beszélek, Mit titoknak tarthatnak mindenek.

2. Oly dolgot, amit a mi atyáinktól, Hallottunk és megértettünk azoktól, Nemcsak hogy arról magunk emlékeznénk. De még fiainknak is megbeszelnénk. Hirdessük azért nagy dicsőségét, És az ő sok csudatéte ményét.

3. A népeket mi előlünk kihajtá, Hogy e földet nekünk örökül adná Ez országot, mint örökét ránk bízza És mind végig volt néki arra gondja, Hogy

7. ábra. Napjainkban megjelent énekeskönyv egyik lappárja. A hangjegyek és a kotta-fejek aránya jó, a nyomás erős, a nagy szemű betűk segítik az olvashatóságot. A dalt az 1948-as (Csomasz Tóth Kálmán-féle) magyarországi, illetve az 1996-os világtalálkozó (Máté János-féle) énekeskönyvet követve szedték, de jelölik a kottasorban a diésziszt és egyes módosulásokat. A szöveg bővebb, mint a találkozó énekeskönyvben, az 1921-es (Baltazár-féle) énekeskönyvet követi. — Énekeskönyv. A Királyhágómelléki Református Egyházkerület kiadása. Bp. 2001.

Ének és tipográfia funkcionális összefüggéseivel szemben áll a takarékoság és az igénytelenség megszokása. Manapság a tipográfia a nyomdász kezéből lassan átcsúszik a számítógépes technika területére. Ez újabb tévesztésekkel és esztétikai meg szellemi veszteségekkel jár, mert a technikus többre becsülheti a programot a látványnál és a jó értelmű hagyománynál. A jövő énekeskönyve érdekében áttekintve ezt a néhány felvázolt példát a protestáns énekeskönyvek történetéből, találunk jó indíttatásokat, máshol meg érthetetlen érzéketlenséget. Ma az énekeskönyvek tipografizálása nem különbözik jelentősen a múltbelitől; fordulat aligha várható, múltunk így beletorkollik jövőnkbe.

minket legeltessen, bírasson, És kezével híven igazgasson.

LXXIX. ZSOLTÁR

Ó - rö - kőd - be, U - ram! po - gá - nyok - jót - tek,
 És szent temp - lo - mo - dat meg - fer - tőz - tet - ték!
 Je - ru - zsá - lem vá - ro - sát el - ron - tot - ták,
 És széj - jel nagy kő - ra - ká - sok - ra hány - ták;
 Szol - gá - id - nak tes - tek, ∴:
 A - kik meg - ő - let - tek;
 A - dat - tak a hol - lók - nak;
 Hú - sok te szen - tid - nek,
 É - te - lül vet - tet - tek,